

VLOGA SPOMENIŠKOVARSTVENE SLUŽBE V PRENOVI

Nataša Štupar-Šumi

THE ROLE OF THE MONUMENT
CONSERVATION SERVICE
IN THE COURSE OF RESTORATION

POVZETEK

Prenova naselbin je z vso ostrino postavila vprašanje spomeniških lastnosti naselbin. Širše od prejšnjih vidikov varovanja posameznih stavb naj se sedaj uveljavi tipološki vidik, ugotavljanja teh lastnosti in ta naj povezuje doslej ločene poglede v sintetične formulacije.

The restoration of settlements has posed sharply the question of the monumental characteristics of settlements. As opposed to previous aspects of preserving individual buildings, it is today the typological aspect of ascertaining stating such characteristics that is more and more widely used, and it should combine the up-to-now separate aspects into synthetic formulations.

Zadnja leta se je pri nas na široko uveljavilo spoznanje o pomembnosti prenove. Prenova je bila tudi dejansko sprejeta v družbene in prostorske plane ter je tako postala stalen proces. Zato ni naključje, da je spomeniškovarstvena služba, ki je že vsa leta prej opozarjala na nujnost prenove, morala sedaj pregledati in določiti svoj odločitveni, potrebni in možni delež v tem zahtevnem procesu.

V tem kontekstu moramo še posebej omeniti prizadevanja slovenskega konservatorskega društva, ki je pred nedavnim na ljubljanskem srečanju o prenovi pripravilo precej sistematičen pregled stanja, metodoloških osnov in perspektiv prenove z vidika obveznosti in prizadevanj spomeniškovarstvene službe. Temeljno izhodišče srečanja je bila problematika prenove stare Ljubljane. To je razumljivo, tako zaradi nakopičenih nerešenih vprašanj v slovenski prestolnici in pristojnem zavodu za spomeniško varstvo, po drugi strani pa je prav posebej za Ljubljano napredovala metodologija prenove.

Vse organizacije spomeniškovarstvene službe v Sloveniji sodelujejo pri pripravi ustrezne metodologije, kljub temu pa je posvetovanje še posebno naglasilo, da nam manjka neko središče, ki bi omogočalo uspešne strokovne pobude, metodološko enotnost in uveljavljanje ukrepov za izboljšanje operativnih posegov v vsem slovenskem prostoru. Zdaj metodološko neenotne in razdrobljene akcije ne obetajo racionalnega dela in ne zagotavljajo uspešnega uveljavljanja stavbne dediščine oziroma spomeniškega fonda v prenovi.

Mislím, da ne bo odveč, če poskusim deloma povezati zato dosedanje razprave in dogajanja, obenem pa opozoriti na nekatere momente, na katerih dosedaj ni bilo dovolj jasnega poudarka.

Predvsem se je pri prenovi naselbin, za zdaj mest in nekaterih oblikovno pomembnejših vasi, z vso ostrino zastavilo vprašanje o *spomeniških lastnostih* naših naselbin (mest, trgov, vasi) ali naselbinskih predelov z vsem ohranjenim tkivom, medtem ko smo bili do včeraj navajeni upoštevati predvsem posamezne spomenike. Sedanjim zahtevam ne zadošča več obravnavanje samega spomenika z njegovim ožjim vplivnim območjem. Definicija takega vplivnega območja je sama po sebi zelo raztegljiva, saj gre lahko za neposredno okolje, lahko pa tudi za zelo široko območje, v katerem se spomenik vidno uveljavlja. S pritegnitvijo pojma naselbinsko območje ali kar cela naselbina dobimo otipljiv okvir, v katerem se uveljavljajo najvidnejše posameznosti, okvir v katerem spomenik ni več osamljeno telo, marveč njegov organski sestavni del, ki občutno, če že ne kar odločilno prispeva k njegovi zaokroženosti in pomenu. Odtlej torej tolikšno pozornost celotnemu naselbinskemu tkivu, prizadevanja, da bi spoznali logiko njegove notranje organizacije kakor tudi zunanjim manifestacijam. S tem pa seveda ni rečeno, da se odrekamo dosedanjim kriterijem za presojo gradiva. Nasprotno, saj sedaj prav merila za oceno spomeniških lastnosti raztegujemo na vse pojave prostorske in plastične organizacije tkiva v naseljih.

Zdaj moramo resnično poglobljeno prepoznavati in ocenjevati tudi najskromnejše posameznosti v razmerjih do širših celot, uveljaviti poleg doslej pogosto zgolj funkcionalnih meril tudi estetska in druga merila ter vidike. Sem sodijo na primer t. i. morfološke analize naselbinskih organizmov. Doslej ločeni vidiki funkcionalnega in likovnega se nujno združujejo v tipoloških opredelitvah naselbinskih enot ali celih naselbinskih jeder. Ta na novo definirani in naglašeni tipološki vidik je ploden, ker združuje doslej ločene poglede v sintetičnih formulacijah, v katerih pa še zmerom niso dovolj zastopani posebni interesi posameznih znanstvenih disciplin.

Tipološki vidik se dalje povezuje z zgodovinsko-razvojnimi, saj postaja nadvse aktualna tudi takšna opredelitev, ki sicer ni nova, vendar se danes postavlja z vso ostrino zaradi razpoznavanja posebnega deleža posameznih obdobjev v razvoju naselbin.

Seveda je treba tu povedati, da taka spoznanja niso nastala šele v zadnjih letih, marveč se postopoma uveljavljajo že ves čas po vojni. Doslej so bila omejena na posamezne raziskovalce in zato tudi na posamezno izbrana naselja. Danes pa nas čaka naloga, da pridobljena opazovanja uporabimo na celotnem naselbinskem fondu Slovenije in da temeljito poglobimo in poenotimo metodologijo raziskav, kar ni niti najmanj v nasprotju s spoznanim dejstvom, da ni vsako naselje kljub vsem drugim podrobnostim tudi unikat.

Ob vsem tem pa ne moremo pričakovati, da bi bila spomeniškovarstvena služba sama ob tako široko zasnovanem delu. Zato je nujno sodelovanje vseh, ki lahko karkoli prispevajo tako k analitskemu kakor tudi k programskemu delu ter končno tudi h korenitim in uspešnim realizacijam z namenom, da bi kar najbolje prezentirali in ohranili substanco dediščine.

Ravno sodelovanje širokega kroga zainteresiranih pa načenja celo vrsto vprašanj načelne metodološke narave, o katerih pa doslej služba ni pretirano razmišljala. Spomeniški službi šele zdaj z vso tehtnostjo zastavlja vprašanje o novem predmetu, ki ga še ne poznamo dovolj, ki pa je že v fazi, ko ga morajo dati na operacijsko mizo, da bi preživel. Gre namreč za znana vprašanja,

ki smo jih obravnavali doslej izključno v sklopu posameznega objekta ali v kontekstu njegove najbližje okolice. Danes so na primer popolnoma neuporabni recepti, ki so bili razglašeni v povojnem času, in sicer da na uničenih arealih v naselbinah ne bi postavljali nič novega, naj bi tak prostor ostal nezazidan in samo dekorativno ozelenjen. Podobno kot za posamezne spomenike se tudi za urbanski ambient zastavlja vprašanje, na kakšen način nadomeščati praznine, v čem moramo biti trdi, v čem prilagodljivi. V praksi se je pokazalo za škodljivo, da sleherno praznino zazidavamo na tako imenovan »sodoben način«, to je z zanikanjem vrednot naselbinskega predela, starega zazidalnega sistema. Seveda se uveljavljanje starega zazidalnega sistema ne sme izenačiti z uporabo tako imenovane uravnalovke, saj moramo za unikatne predele iz preteklosti uporabiti tudi zdaj unikatne predloge, ki omogočajo, da se taki predlogi dvignejo nad »anonimnost« in uravnjavani del mesta nad povrečje v okolici. Tako se torej zgledujemo ne zgolj po formalnih ali formalističnih marveč tudi po vsebinsko pomembnih vidikih naselbinskih organizmov. To je tudi edini način, da pri takem delu ravnamo zares ustvarjalno, ne da bi pri tem zanikali staro tkivo in stare vrednote.

Tak odnos pa je ne nazadnje potreben tudi zaradi številnih sodelujočih strok, organizacij in širših družbenih dejavnikov. Mesto ali naselje tako ostaja pri življenju, oživljeno, pri tem pa ne izgublja starih kvalitete. Dotaknimo se še parole mesto — muzej, ki je sicer lahko vabljiva, a je nikjer ni mogoče pojmovati dobesedno, ravno zaradi prilagajanja mesta sodobnemu življenju v procesu prenove.

Spomeniškovarstvena služba vsekakor ima svojo vlogo na vseh stopnjah prenove starih arealov ali posameznih enot, še posebno pa je poklicana, da uveljavi prezentacijske načrte, oblikovane v nenehnem dialogu z življenjem. Zato dobivajo danes tolikšno težo tudi predlogi za funkcionalno izrabo, zlasti za možne in potrebne funkcionalne spremembe. Predlogi, ki so do včeraj pomenili bolj izjemno ali celo ljubiteljsko nalogo, so danes nujen sestavni del slehernega programa prenove, zlasti še programa spomeniškovarstvene službe.

Taka vprašanja o sodelovanju spomeniškovarstvene službe pri prenovi pa seveda segajo tudi do prav podrobnih, ozko programskih vprašanj; sem sodijo tudi stare konstrukcije in materiali, ki terjajo ozko specializirane strokovnjake v spomeniškovarstveni službi.

Spomeniškovarstvena služba se mora zavedati, da je že skrajni čas, da najde oblike skupnega nastopa, usklajenega študija in enotne metodologije.